

Ἀρχιερεῖς, Ἱερεῖς, ρίψαντες τὴν ποιμαντικὴν ράβδον τοῦ Ἰησοῦ, ἤρπασαν τὴν ῥομφαίαν τοῦ ἐξολοθρευόντος ἀγγέλου, καὶ ἐπολέμουν ἀναισχύντως κατὰ τῶν ἐπιγεῖων βασιλέων ἐν ὀνόματι τοῦ θεοῦ τῶν δυνάμεων. Στίχ. — 13, Τῆς φυλακῆς ἢ ποινῆ . . . πρὶν φανερωθῆ τὸ ἀδίκημα.] Καὶ ἐπειδὴ εἶναι ποινὴ προηγουμένη τοῦ ἀδικήματος, ἀκολουθεῖ, ἔτι πρέπει νὰ ᾔηται, ὅσον δυνατὸν, ὀλιγοχρόνιος. Ἡ μικρὰ φυλάκις εἶναι ἀδικος, ὅχι μόνον διότι βασανίζει ἄνθρωπον τοῦ ὁποίου τὸ ἀδίκημα δὲν ἀποδείχθη ἀκόμη, ἀλλ' ἔτι καὶ ἔτι βιάζει καὶ αὐτὸν τὸν ἀθῆον εἰς κίνδυνον νὰ νομισθῆ ἔνοχος, ἐὰν κατὰ τύχην ἀποθάνῃ εἰς τὴν φυλακὴν, πρὶν κριθῆ.

Ἄλλα ἀδικον, ἐὰν μετὰ τὴν κρίσιν ἀποδειχθῆ ὁ φυλακισμένος ἀθῆς, ἔπρεπε καὶ νὰ τοῦ γίνεταί ικανοποίησις διὰ τὴν πρὸ τῆς κρίσεως φυλάκισιν, ἢ ἂν ἀποδειχθῆ ἔνοχος, νὰ λογίζεται μέρος τῆς ποινῆς τοῦ καὶ ἡ πρὸ τῆς κρίσεως φυλακὴ, ἤγειν, ἐὰν, παραδείγματος χάριν, ὁ κρατηθεὶς εἰς φυλακὴν ἡμέρας πέντε πρὸ τῆς κρίσεως, καταδικασθῆ μετὰ τὴν κρίσιν, ὡς ἔνοχος ἀδικήματος κολαζομένου μὲ τριακονταήμερον φυλάκισιν ἀπὸ τοὺς νόμους, νὰ μὴ κρατῆται εἰς τὴν φυλακὴν πλὴν μόνως ἡμέρας εἰκοσιπέντε· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο γίνεται.

Περὶ δὲ τῆς φυλακῆς αὐτῆς τί νὰ εἴπῃ τίς; καὶ ὁ τόπος ὅπου κλείονται οἱ ἐγκαλούμενοι ἢ οἱ κατάδικοι, καὶ ὁ τρόπος καθὼς τοὺς μεταχειρίζονται οἱ δεσμοφύλακες, κατὰ τὴν δεκάτην ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα, εἰς πολλὰ φωτισμένα τῆς Εὐρώπης ἔθνη, ὀλίγον διαφέρουν ἀπὸ τῶν Ἀσιατικῶν δεσποτικῶν τῶν φυλακῶν. Ἦν ἡ κρίσις τοῦ φυλακισμένου ᾔηται τοιαύτη, ὥστε νὰ ὑπεφέρῃ ὅλα τὰ ἀνωτέρω (σελ. 51-52) σημειωμένα φρικωδέστατα κακὰ, χωρὶς ἐπίσημον βλάβην τῆς σωματικῆς ὑγείας του, θηριεῦται τὴν ψυχὴν καὶ διὰ τὴν μακρὰν ἀργίαν, καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἔπαθεν ἀσπλαγχνον σκληραγωγίαν, καὶ ἐκβαίνει ἀπὸ τὴν φυλακὴν διπλότερον κακὸς τοῦ ὅ,τι ἦτο πρὶν φυλακισθῆ, διπλότερον ἔτοιμος νὰ ἀδικήσῃ πάλιν τοὺς συμπαλίτας του.

Ὅλα ταῦτα εἶναι λείψανα τῆς παλαιᾶς ἀγριότητος τῶν ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα ἤρχισεν ἡ φιλοσοφία νὰ μασιτίξῃ, ἀλλὰ δὲν ἴσχυσεν ἀκόμη νὰ ἀφανίσῃ ὁλότελα. Περὶ τὰ μέσα τῆς περασμένης ἑκατονταετηρίδος ἐφάνη, ἢ μᾶλλον κατέβη ὡς ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ, εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ αἰμίμητος Ὁβάρδος (Howards), ἕστις ἐκάρμεν ἔργον ὅλης του τῆς ζωῆς τὴν περί τῶν φυλακισομένων μελέτην καὶ πρόνοιαν. Αὐτὸς ἐφρόν-

τισεν ὄχι μόνον τὴν διόρθωσιν τῶν φυλακῶν τῆς πατρίδος του, ἀλλ' ὡς φιλόανθρωπος κοσμοπολίτης περιῆλθε τὴν Εὐρώπην ὅλην, περιεργαζόμενος καθενὸς ἔθνους τὰς φυλακὰς καὶ τὸν τρόπον τῆς εἰς αὐτὰς διατριβῆς τῶν φυλακισμένων. Εἰς τὴν Αὐστριακὴν Βιένναν, συνομιλῶν μὲ τὸν φιλόσοφον Αὐτοκράτορα, Ἰωσήφ τὸν δεῦτερον, ἐτόλμησε νὰ τὸν συμβουλεύσῃ καὶ περὶ διορθώσεως τῶν φυλακῶν. — ἰ « Τί (τὸν εἶπεν ὁ « Ἰωσήφ) κατακρίνεις τὰς φυλακὰς μου, ἐνῶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν καταδικάζετε τόσον συχνὰ τοὺς ἐνόχους εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον; — « Προτιμῶ (τὸν ἀπεκρίθη ὁ Ὁσάρδης) νὰ ἀγχονισθῶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, « παρὰ νὰ ζῶ εἰς μίαν ἀπὸ τὰς φυλακὰς σου. »

ἰ Τίς εἶναι ὁ σκοπὸς ταῦ νομοθέτου, ὅταν ἐπιθέλλῃ ποινὴν τὴν φυλακὴν; τοῦ καταδικαζομένου ἀναμφιβόλως ἡ διόρθωσις. Χρεωστεῖ λοιπὸν ὁ δικαστὴς νὰ μεταχειρισθῇ ὅλα τὰ μέσα, ὅσα ἐμποροῦν νὰ φέρωσι τὸν φυλακισμένον εἰς ἀληθῆ μετάνοιαν τῆς διαγωγῆς, διὰ τὴν ὁποίαν ἐφυλακίσθη, ὥστε μετὰ τὴν ἀπολύτρωσιν ὄχι μόνον νὰ μὴν ἀδικῆ πλέον τοὺς συμπολίτας του, ἀλλὰ νὰ χάσῃ ὀλοτεῖλα καὶ τὴν ὀρεξιν τῆς ἀδικίας. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ εἰς τοὺς Ἀγγλαμερικανοὺς πολλοὶ τόποι, ὅπου κλείονται οἱ κατάδικοι δὲν ὀνομάζονται Φυλακαί, ἀλλὰ Μετανοητήρια (Penitentiarys)· διότι ἀληθῶς πολλοὶ ἐνόχοι βάλονται εἰς τοιαύτην φυλακὴν ὡς κακοὶ πολῖται, καὶ ἐκθίνουσι ἀπ' αὐτὴν μεταμορφωμένοι εἰς τιμίους καὶ χρηστοὺς πολῖτας.

Ἐμάκρυνα τὴν περῶσάν μου σημειώσιν, μὲ σκοπὸν νὰ ὠφεληθῶμεν ἡμεῖς οἱ νεωστὶ γευθέντες τὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας τῆς νεουθασίας. Ἐάν ὅλα τὰ φωτισμένα ἔθνη δὲν ὠφελήθησαν ἀκόρη, ὅσον ἔπρεπαν, ἀπ' αὐτῆς, διὰ τὴν τυραννίαν τῆς μακρᾶς συνηθείας καὶ τῶν προλήψεων, εἰς ἡμᾶς γίνεται τόσον εὐκολωτέρα ἡ διόρθωσις, ὅσον διορθώνομεν ὄχι ἔθνικας, ἀλλὰ τῶν τυράννων μας ἀνομίας. Διὰ ποίας οὐτιδανᾶς αἰτίας καὶ πῶς μᾶς ἐφυλάκιζαν, δὲν εἶναι κἀνεὶς ἕστις τὸ ἐλησμονήσεν. Ἢ δι' αὐτὰς δικαῖα μας ἀγανάκτησις ἀρκεῖ νὰ μᾶς κινήσῃ εἰς ὅλα τὰ καλὰ καὶ τὰ δίκαια· ὅτι ἤρεσκον ἐκείνους πρέπει νὰ γίνεταί διὰ τοῦτο ἔδελυκτὸν εἰς ἡμᾶς.

Ὅστις ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους ἐπιθυμεῖ νὰ μελετήσῃ ἀκριβέστερον τὰ περὶ τῶν φυλακῶν, χρεωστεῖ νὰ ἐρευνήσῃ τὰ συγγράμματα τοῦ Ὁσάρδου, καὶ προσέτι νὰ ἀναγνώσῃ ἕσα ἔγραψε περὶ αὐτῶν ὁ ὄχι ὀλιγώταρον

φιλόανθρωπος τοῦ Ὀβάρδου Βενθάμος. (Βεντλααι, Τυπία. de Legislat. civ. et rep. tom. III, pag. 209 272.)

ΣΕΛΙΔΙ 22, στίχ. 1, αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀδικήματος.] Σῶμα τοῦ ἀδικήματος (corpo del delitto) ὀνομαζοῦν οἱ Νομικοὶ τὸ ὀλίγον αἰσθητὸν ὑποκείμενον, ἐκ τοῦ ὁποίου φαίνεται, ὅτι ἐπράχθη τὸ ἀδικήμα. Παραδείγματός χάριν, εἰς τὸν νόμον, σῶμα τοῦ ἀδικήματος λέγεται αὐτὸς ὁ πληγωθεὶς, ἢ τὸ νεκρὸν αὐτοῦ σῶμα· εἰς τὴν κλοπὴν, αὐτὰ τὰ κλεφθέντα πράγματα, αἱ μετὰ βίας ἀνοιχθεῖσαι θύραι, τὰ σπασμένα κλειθρα, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. — Στίχ. 23, διότι ρίπτονται μιγμένοι εἰς τὸ αὐτὸ δεσμωτήριον κ. τ. λ.] Εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχαν ὁ ἐγκαλούμενος τὸ δικαίον νὰ ἀποφύγῃ τὴν φυλακὴν, ἂν ἐδύνατο νὰ δώσῃ τρεῖς ἔγγυτάς νὰ μὴ φύγῃ τὴν κρίσιν· ἐξαιρουῦντο ἀπὸ τὸν νόμον τοῦτον οἱ προδόται τῆς πόλεως καὶ τῆς δημοκρατίας, καὶ οἱ τελῶναι καὶ φορολόγοι, ἕταν ἐπιτερίζοντο τὰ δημόσια τέλη. Ὁ νόμος οὗτος ὀνομαζέτο βουλευτικὸς ἔρκος, διότι ἕκαστος βουλευτῆς ἔπρεπε νὰ τὸν ὁμώσῃ πρὶν γένῃ μέλος τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων, μὲ ταῦτα τὰ λόγια, « Οὐδὲ δῆσω Ἀθηναίων αὐδένα, κ. τ. λ. » τὰ ἐπιπλέον ἐξηγῶν ὁ Δημοσθένης (Κατὰ Τιμοκρ. σελ. 745.) λέγει, « Νόμος οὗτος . . . οὐκ ἐπὶ τοῖς κακρυμένοις καὶ ἠγωνισμένοις κεῖται, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἀκρίτοις, ἵνα μὴ, διὰ τὸ δεδέσθαι, χειρὸν ἀναγκάζονται ἀγωνίζεσθαι, ἢ καὶ παντάπασιν ἀπαράσκευοι εἶεν.»

ΣΕΛΙΔΙ 23, στίχ. 1, Ἄν ᾤσαν, ὡς ἔπρεπε νὰ ᾤναι, ἐνωμένοι, κ. τ. λ.] Τὸ νόημα τοῦ συγγραφέως εἶναι ταῦτα· ἂν ᾤσαν δεσμοφύλακες καὶ ὑπηρετοὶ τῶν δικαστηρίων (ἀλλ' ὄχι ἀμισθως ὑποκείμενοι εἰς τὰ δικαστήρια) αὐτοὶ ἑκαῖνοι οἱ στρατιῶται, οἱ πολεμοῦντες τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἔθνους, τότε ἢ συναδεύουσα δόξα τὸ στρατιωτικὸν σύστημα ἤθελ' ἐξαλείψαι κ. τ. λ.

ΣΕΛΙΔΙ 25, στίχ. 20, συγκαθίδρυες κληρωτοὺς, καὶ ὄχι λίρετούς.] Λίρετοὶ συγκαθίδρυοι, ἢ συνδικασταὶ λέγονται, ἔσοι ἐκλέγονται μὲ ψηφοφορίαν κληρωτοὶ, ἔσοι λαμβάνονται μὲ τὸν κλήρον, ἢ γινῶν τὸν λεγόμενον λαχμὸν, ἢ λαχνόν. Εἰς τὰς Ἀθήνας, κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος, οἱ δικασταὶ ᾤσαν κληρωτοὶ (Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 64), διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ταῦτα τὴν ἐποίησεν λέγει ὁ Πικκαρίας, ἢ γινῶν ἔτι· δικαστῆς δὲν ἔχει χρείαν, πλὴν ἀπλῆς καὶ κοινῆς φρονήσεως, ὅταν οἱ καὶ ᾤναι σαφεῖς καὶ διορισμένοι. Καὶ εἰς μὲν τὰς σημερινὰς πολιτι-

καὶ καταστάσεις τῆς φωτισμένης Εὐρώπης (περὶ τῶν ὁποίων εἶναι τὸ Συγγραφίως ὁ λόγος) οὐδείς, ἢ κατὰ πολλὰ μικρὸς κίνδυνος προέρχεται ἀπὸ τοὺς κληρωτοὺς δικαστάς· περὶ δὲ τῶν ἀτίμων, ὅσα ἐνδέχεται νὰ γεννηθῇ εἰς τὰς δημοκρατίας ὁ τοιοῦτος νόμος, τὸ εἰδείξαν ἱκανῶς οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς ἐσχάτους καιροὺς τῆς ἀνγκνιεύσεως τῆς λοισθια ἐλευθερίας των. (Ἴδε Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σιλ. 116.)

ΣΕΛΙΔΙ 26, στίχ. 16, ὅταν τὸ ἀδίκημα ᾖ εἰς βλάβην τρίτου·] Μετέφρασα κατὰ λέξιν τὸ *quando il delitto sia un' offesa di un terzo*, ὡς καὶ ὁ πρῶτος μεταφραστῆς Γάλλος, ὁ Μορελλέτος, *quand le delit est l' offense d' un tiers*, ἀλλὰ δὲν νοῶ, ὡς οὐδ' ἐκαῖνος ἴσως ἐνόησε, τίνα νοεῖ τὸν τρίτον τοῦτον ὁ Βενκαρίας. Ἴσως λέγει, ὅταν ὁ ἀδικήσας καὶ ὁ ἀδικηθεὶς δὲν ᾖ τῆς αὐτῆς καταστάσεως, ὡς τὸ ἐξέφρασεν ὁ νεώτερος μεταφραστῆς Γάλλος, *quand le coupable et l' offeusé sont de conditions inégales*· τοιοῦτον τι ἔπραπα καὶ νὰ ᾖ τὸ νόημα.

ΣΕΛΙΔΙ 27, στίχ. 5, τοῦτο τὸ φρόνημα θαρρύνει, κ. τ. λ.] Ἦγουν γανῶ ὅλα τὰ ἐναντία ἀποτελέσματα τῶν κακῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ φόβου καὶ τῆς τυραννίας, περὶ τῶν ὁποίων ἴδε ἀνωτέρω (σελ. 187), καὶ κατωτέρω (σιλ. 201).

ΣΕΛΙΔΙ 28, στίχ. 1, εἴτε τῶν καταδικασθέντων καὶ τῶν ἀτίμων, κ. τ. λ.] Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐμποδίζετο ὡς αὐτῶς ὁ ἀτίμος νὰ μαρτυρήσῃ. Οἱ Ταλαίπωροι δοῦλοι, ἔταν ἐπρεσκαλοῦντο μάρτυρες, ἠναγκάζοντο νὰ πιστώσῃ τὴν μαρτυρίαν μὲ τὰς βασάνους καὶ τὴν στρέδλωσιν τῶν ἰδίων μελῶν· πράγμα δεινὸν καὶ ἀνάξιον τῆς Ἀστικῆς φιλάνθρωπίας, τὴν ὁποίαν θέλομεν ἰδεῖν κατωτέρω (σελ. 206-207.) Εἶχαν ὅμως οἱ νόμοι τῶν Ἀθηναίων τοῦτο τὸ καλόν, ἔτι ἐκόλαζαν τοὺς ψευδεμάρτυρας μὲ πεινρὴν ἀτιμώσεως καὶ μὲ χρηματικὴν ζημίαν. Ἴδε Πατίτ. Νομ. Ἀτικ. Βιβλ. Δ. τίτλ. 7.

ΣΕΛΙΔΙ 29, στίχ. 25, εἰς μόνος μάρτυς δὲν ἀρκεῖ εἰς πίστωσιν, κ. τ. λ.] Ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἀπαιτεῖ δύο ἢ τρεῖς μάρτυρας (Δευτερονου. 19, 15). Οἱ δύο εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαστοὶ διότι, ἐπειδὴ ἡ μαρτυρία τοῦ ἑνὸς ἀνατρέπεται ἀπὸ τὴν ἀνιμαρτυρίαν τοῦ ἐγκυλομένου, ὅστις ἀρνεῖται τὸ μαρτυρούμενον κατ' αὐτοῦ, χρειάζεται τρίτος ἄλλος (ὁ δεύτερος μάρτυς) εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἐγκλήματος. (MONTESQUIEU, *Esprit. de lois*, XII, 3) Ἐνδεχόμενον νὰ ἀπολυθῇ κάμμιον φερέν καὶ

ὁ ἔνοχος, ὡς ἀθώιος, διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ δευτέρου μάρτυρος· ἀλλὰ τὸ ἄτοπον τοῦτο εἶναι μικρότερον τοῦ κινδύνου, τὸν ὁποῖον ἤτελαν τρέξαι πολλοὶ ἀθῶοι νὰ καταδικασθῶσιν, ὡς ἔνοχοι, διὰ τὴν κακίαν ἐνὸς μόνου ἀναισχύντου ψευδομάρτυρος. ΒΥΒΛΙΑΡΟΥ, Princip. du droit de la nature et des gens, 1820, tom. III, pag. 502.

ΣΕΛΙΑΙ 31, στίχ. 18, ὁσάκις οἱ λόγοι τοῦ ἐγκαλουμένου κρίνονται ὡς ἀδικήματα.] « Οὐ δίκαιον εὖτε ἔργῳ ἀμαρτόντα ῥήματι σωθῆναι, « εὖτε ἔργῳ ὀρθοῖς πράξαντα διὰ ῥῆμα ἀπολέσθαι· τὸ μὲν γὰρ ῥῆμα τῆς « γλώσσης ἀμάρτημά ἐστι, τὸ δὲ ἔργον τῆς γνώμης. » (Ἄντιφ. παρὰ Στοβ. σελ. 314.)

ΣΕΛΙΑΙ 32, στίχ. 6, Εἶναι λοιπὸν ἀσυγκρίτως εὐκολώτερον νὰ συκοφαντηθῆ τις, κ. τ. λ.] Μάλιστα ὁσάκις οἱ λόγοι εἶναι περὶ θείων πραγμάτων, καὶ ὁ κατηγορῶν ὀρθοκείας διαφόρου παρὰ τὸν κατηγορούμενον, ἢ τόσον ἡλίθιος, ἢ δεισιδαίμων, ὥστε εὐρίσκει καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πλέον ἀδιάφορα πράγματα ὕλην ἐγκλήσεως· τοὺς τοιούτους μικρὰ πρόφασις ἀρκεῖ νὰ τοὺς παρεξύνη. Ἐγγέλασες κατὰ τύχην, εἴτιν αὐτὸς λέγῃ τι; γελαῖς αὐτόν. Ἐξέσκεπασες τὴν κεφαλὴν σου, ἀπαντήσας τὰ σεβάσματα τῆς ὀρθοκείας σου; καταφρονεῖς καὶ γλευάζεις τὴν ὀρθοκείαν σου. Ἐπέκρινες κάμυϊαν τοῦ δεισιδαίμονιαν; εἶσαι ἄθεος. Ἐὰν διὰ κακίαν σου τύχην εὐρεθῆς εἰς κάμυϊαν ἀπὸ τὰς τρισμακαρίας ἐκείνας πόλεις, ὅπου εὐρίσκονται κριτήρια τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, τότε κινδυνεύεις καὶ νὰ ὀπτηθῆς ζῶν, διότι δὲν ἔμαθες νὰ ἦσαι ἄλλος καὶ κωφός. — Στίχ. 15, καταντεῦν τέλος πάντων, κ. τ. λ.] Ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχη τὴν ἀδειαν νὰ λαλῇ ἐλευθέρως τοὺς λογισμοὺς του, χάνει κατὰ μικρὸν τὴν ἐξὸς τοῦ συλλογίζεσθαι, καὶ καταντᾷ τελευταίον εἰς τὴν κατάστασιν τῶν ἀλόγων ζώων. — Σημ. 1. Ἐὰν ὁποῖα ἐπεθύμει σχόλια τοῦ ὀρθοῦ κεφαλαίου ὀβρισσοῦν, ἐγράφησαν ἔπειτα ἀπὸ τὸν περίφημον ΒΙΝΤΙΑΚΙ, Théorie des peines et des récompenses, tom. I, pag. 440-454.

ΣΕΛΙΑΙ 33, στίχ. 8, Μεταξὺ τοιούτων ἀνθρώπων μὴν ἐλπίσας, κ. τ. λ.] Ἐπί τὰ πράγματα στοχάζεται κυρίως ὁ τύραννος· νὰ σπείρῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πολιτῶν τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀπιστίαν, νὰ τοὺς κάμνη, ὅσον δυνατόν, πτωχοὺς καὶ ἀδυνάτους, καὶ μὴ πάντα τρόπον νὰ ἐμπνέῃ εἰς αὐτοὺς ἀγενῆ καὶ μικροπρεπεῆ φρονήματα· « Πάντα γὰρ ἀναγκαῖοι « τις ἂν τὰ τυραννικά πρὸς ταύτας τὰς ὑποθέσεις, τὰ μὲν ὅπως μὴ

« πιστεύωσιν ἀλλήλοις, τὰ δ' ἔπως μὴ δύνωνται, τὰ δ' ἔπως μικρὸν
 « φρονῶσιν. » (Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 177.) Ἀπιστία, ἀδυναμία καὶ
 μικροφροσύνη, ὅπου τὰ τρία ταῦτα βασιλεύουν, ἐκεῖ πλέον ἀρετὴν μὴν
 ἐλπίσαις νὰ εὔρης, ἐκεῖ οἱ ἄνθρωποι γίνονται ψεῦσται, ὑποκριταί, μικρο-
 πρεπεῖς, ἀνελεύθεροι, μισάνθρωποι, καὶ παντάπασιν ἀνεπιτήδευτοι νὰ
 συνοικῶσι καὶ νὰ συμπολιτεύωνται μετ' ἀλλήλων. « Ἢ γὰρ σφοδρὰ καὶ
 « ἀγρία δούλωσις, ταπεινότης καὶ ἀνελευθέρους καὶ μισανθρώπους ποιῶ-
 « σα, ἀνεπιτηδέους ξυγαίλους ἀποτελεῖ. » (Πλάτων, Νομ. ζ', σελ. 791.)
 Ἐκεῖ ὁ πλοῦσις καταδυνασταύει ἀσπλάγχως καὶ ἀναισχύντως τὸν πτω-
 χόν, καὶ ὁ πτωχὸς μὲ τὴν αὐτὴν ἀναισχυντίαν κολακεύει τὸν πλούσιον,
 ἕως οὗ νὰ εὔρη καιρὸν ἀρμόδιον νὰ τὸν κλέψῃ, ἢ νὰ τὸν σφάξῃ μὲ τὴν
 αὐτὴν ἀσπλαγχνίαν. Ἐκεῖ σπανίως εὑρίσκειται ἄνθρωπος φίλος τῆς
 ἀρετῆς, καὶ ἂν εὑρεθῇ τις, τὸν ἔσωσε βέβαια ἀπὸ τὴν κοινὴν μοχθηρίαν
 θεῖα, καὶ ἔχει ἀνθρωπίνην δύναμις· « Ὅ,τι περ ἂν σωθῇ τε καὶ γένηται
 « εἶον δεῖ, ἐν τισὶν αὐτῇ καταστάσει πολιτειῶν, θεοῦ μοῖραν αὐτὸ σῶσαι
 « λέγων, οὐ κακῶς ἐραῖς. » (Πλάτ. Πολιτ. ε', σελ. 493.)

ΣΕΛΙΔΙ 34, στίχ. 10, : Εἶναι ἄρα ἡ ἀσφάλεια τοῦ κατηγοροῦ;] Ἦγουν
 ἡ κρυφὴ κατηγορία εἶναι ἢ ἀληθὴς, ἢ ψευδής· ἐὰν τὸ πρῶτον, : διὰ τί
 κρυφὴ; καὶ τίνα φοβεῖται πλέον ὁ κατηγορῶν, ἐπειδὴ ὁ κατηγορούμενος
 μέλλει δικαίως κατὰ τοὺς νόμους νὰ κολασθῇ; ἐὰν τὸ δεύτερον, πρέπει
 νὰ κολάζεται ὁ κατήγορος, ὡς καταδότης καὶ συκοφάντης, καὶ ἡ κόλασις
 τοῦ εἶναι τόσον δικαιοτέρα, ὅσον ἡ κρυφίότης ἔκαμιν αἰσχυρότερον καὶ
 δεινότερον τὸ πταῖσμά του. — Στίχ. 22, Ἐγὼ σέβομαι ὅλως τὰς σημε-
 ρινὰς, κ. τ. λ.] Αἰνίττεται μάλιστα ὁ συγγραφεὺς ἰδῶ τὴν πρῶτην Ἀρι-
 στοκρατικὴν τῆς Βενετίας κυβέρνησιν, ὅπου αἱ κρυφαὶ κατηγορίαι καὶ
 διαβολαὶ ἦσαν συγχωρημέναι, ὅπου ὑπώπτευσαν ἀλλήλους, ὡς ἐχθρούς,
 ὁ πολίτης τὸν συμπολίτην, ὁ συγγενὴς τὸν συγγενῆ, καὶ ὁ φίλος τὸν
 φίλον, ἔπει καὶ αὐτὸς ὁ περὶ τῆς Ἀριστοκρατίας ἔπαινος ἐπετιμᾶτο, ὡς
 ἀδίκημα. Δὲν ἔπρεπεν ὁμῶς, διὰ φόβον τῆς Βενετικῆς ἀναμίας, νὰ
 εἶπῃ, ὅτι εἶναι πολλάκις ἀδύνατον νὰ ἐξαλείψῃ τις τὰ προσκολλημένα
 εἰς τὸ πολίτευμα κακὰ. Εἶναι βέβαια ἀδύνατον νὰ τὰ ἐκριζώσῃ αὐθη-
 μερὸν καὶ βιβίως· ἀλλ' ὁ φιλόανθρωπος Ἠγεμὼν τὰ περισκάπτει καὶ τὰ
 διασείει κατὰ μικρὸν, ἕως οὗ νὰ μαραινθῶσι καὶ νὰ πέσωσιν αὐτομάτως.
 Ὅταν αἱ πολιτικὲς ὁμιλοῦσι μετ' ἀλλήλων, καὶ ζῶσι χωρὶς νὰ ὑποπτεύῃ
 εἰς τὸν ἄλλον, ὡς ἀδελφοὶ καὶ τέκνα μιᾶς μητρὸς, τῆς πατρίδος, τότε

ἡ πολιτεία μένει ἀσάλευτος, καὶ ἐν ἀνατραπῇ ἐκ θυμωμάτων ἢ πόλις Ἡρακλῶνα ἀπὸ τοῦ Σπαρτιάτου ἢ Μεσσήνου, ἀλλ' οἱ Μεσσήνιοι εὐρήκασιν ἄλλην Μεσσήνην εἰς τὴν Σικελίαν. Κατέστρεψαν οἱ Πέρσαι τὴν Φωκαίαν, ἀλλ' οἱ Φωκαεῖς κτίζουσι, ἀντὶ μιᾶς, πολλὰς ἄλλας πατρίδας εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν Γαλίαν. Ἀλλ' ὅταν οἱ πολῖται ἀναγκάζονται νὰ φυλάσσονται εἰς τὸν ἄλλον, ὡς ἐχθρὸν, ὅταν ἄλλην σωτηρίαν τῆς τιμῆς καὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν δὲν εὐρίσκωσι παρά τὴν παντελεῖσιωπὴν, τότε ἡ πολιτεία σκλεύεται κατὰ μικρὸν, καὶ τέλος πίπτει πτώσιν ἀνιάτου, καὶ ἐν τῇ πόλις μείνη ἐλόκληρος. Ἡ Βενετία σώζεται, καθὼς καὶ πρότερον, ἀλλ' ἡ Βενετικὴ Ἀριστοκρατία ἐξηλείφθη εἰς ὀλίγων ἡμερῶν διάστημα ἀπὸ τοῦ πρόσωπον τῆς γῆς.

ΣΕΛΙΔΙ 35, στίχ. 13, γραφοῦται νὰ κολάζῃ τὸν συκοφάντην, κ. τ. λ.] Ἐὰν αὐτὰ ἐσυμβούλευε καὶ ὁ Ἰσοκράτης τὸν Νικοκλέα (σελ. 18,) « Γαῖς αὐταῖς κολάζε ζηνίαις τοὺς ψευδῶς διαβάλλοντας, ὡςπερ ἐν τοῖς ἐξυμάρτανοντας. » Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκόλαζαν οἱ νόμοι τὸν καταδότην, ἐάν, ἀρκούμενος εἰς τὴν κατάδοσιν, δὲν ἐκάλει εἰς τὸ δικαστήριον τὸν καταδοθέντα, ἢ καλίσας, δὲν ἐλάμβανε τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων· ἡ ποινὴ τοῦ ἦτον χίλια δραχμὰ, καὶ παρά ταύτην ἡ ἀπαγόρευσις (ἣτις ἐλογίζετο μέρος ἀτιμώσεως) μὴτε νὰ μὴνύῃ, μὴτε νὰ ἐγκαλῇ, μὴτε νὰ σύρῃ τινὰ εἰς δικαστήριον εἰς τὸ ἐξῆς. (Δημοσθέν. Κατὰ Θεοκρίν. σελ. 1323 καὶ Β. κατὰ Ἀριστογείτ. σελ. 803.) Ὅταν τὸ κατηγορούμενον ἀδίκημα ἦτον ἀσίβεια, ἐκολάζετο μὲ θάνατον ὁ ψευδῶς κατηγορήσας (Πολυδεύκ. Βιβλ. II, κεφ. 5')· καὶ τοῦτο, διότι ὁ νομοθέτης ἠθέλησε νὰ ἐπάρῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἀδίκων ἀνθρώπων τὸ ὄπλον τῆς Ἐρησείας, ὄπλον τόσον φοβερώτερον, ὅσον εἶναι σεβασμιώτερον, καὶ ὅσον εὐκολώτερον ἐμπορεῖ νὰ τὸ μεταχειρισθῇ πᾶς ἕνας, Ἰδ. Ἀνωτέρω σελ. αὐσ. — § X, ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΥΠΟΒΑΗΤΙΚΑΙ.] Ἐρωτήσεις ὑποβλητικᾶς (interrogazioni suggestive) ἀναγκάζονται νὰ ἐνομάσω, μὲ λέξιν ἀκόρη ἀσυνείθιστον, τὰς ἐρωτήσεις ἐκείνας, ὅσαι διδάσκουσιν τρόπον τινὰ τὸν ἐρωτώμενον πῶς ἔχει νὰ ἀποκριθῇ. Παράδειγματος χάριν, ἐάν ὁ κριτὴς ἐρωτήσῃ εἰδικῶς τὸν ἐγκαλούμενον, ἐάν ἔπραξε τὸ ἀδίκημα, περὶ τοῦ ὁποῦ ἐγκαλεῖται, οὗτος φυσικᾶς θέλει τὸ ἀρνηθῆναι· καὶ καθὼς ἡ τοιαύτη τοῦ κριτοῦ ἐρώτησις ὀνομάζεται ὑπεβλητικὴ, διότι ὑπεβάλλει καὶ ὑπαγορεύει εἰς τὸν ἐγκαλούμενον.

μενον τὴν ἀρνησιν τοῦ ἀδικήματος, ὡσαύτως καὶ τοῦ ἐγκαλουμένου ἢ ἀρνήσεις δύναται εἰς ταιαύτην περίστασιν νὰ ὀνομασθῇ ἀπόκρισις ὑπόδλητος, ἢ ὑποβεβλημένη (*risposta suggerita*). Ὅθεν ἀπαγορεύουν, ὡς λέγει ὁ συγγραφεὺς, οἱ νόμοι τὰς περὶ τοῦ εἴδους τοῦ ἀδικήματος ἐρωτήσεις, ἀρκούμενοι εἰς τὰς γενικάς, ἤγουν τὰς περὶ τῶν περιστάσεων, ὅσαι ἐσυνώδευσαν τὴν πράξιν τοῦ ἀδικήματος. Ταιαῦται εἶναι εἰς τὴν κρίσιν περὶ φόνου, καλυπόμεναι, ἂν ὁ ἐγκαλούμενος ἐγνώριζε τὸν φονευθέντα, ἂν τὸν ἐγνώριζε πρὸ πολλοῦ, ὁποίας σχέσεις εἶχε μὲ αὐτὸν, κ. τ. λ.

ΣΕΛΙΔΙ 37, § XI, ΠΕΡΙ ΟΡΚΩΝ.] Εἰς τὰς Ἀθήνας πρὶν ἀρχίσῃ ἡ δίκη, ἔπρεπε νὰ ὀρισθῶσιν ὁ ἐγκαλούμενος, ὁ ἐγκαλῶν, καὶ οἱ μάρτυρες. Οἱ κριταὶ ὠρκίζοντο, ἔταν ἔμβαινον εἰς τὴν δικαστικὴν ἀρχήν. Ἰδ. Ἀναχάρα. περιήγ. ἑλλ. ἀδ. Κεφ. ις'. ιζ'.

ΣΕΛΙΔΙ 39 στίχ. 18, ἐπειδὴ ἀθῶος λογίζεται κατὰ τοὺς νόμους, κ. τ. λ.] Λέγει καὶ ὁ Δημοσθένης: « Τὰ ταιαῦτα πάντα πρὸ τοῦ μὲν « τὴν κρίσιν γενέσθαι, αἰτιῶν ἑνόματά ἐστιν ἐπειδὴν δὲ κριθεὶς τις « ἐξελεγχθῆ, ταιαῦτα ἀδικήματα γίγνεται. » Καὶ μετ' ὀλίγα: « Πρῶ- « τον μὲν δὴ τοῦτον ἀνδροφόνον λέγει, τὸν ἐαλωκότα ἤδη τῇ ψήφῳ: « οὐ γὰρ ἔστ' οὐδεὶς ὑπὸ ταύτῃ τῇ προσηγορίᾳ, πρὶν ἂν ἐξελεγχθῆς « ἀλλῶ. » (Δημοσθ. Κατὰ Ἀριστοκράτ. σελ. 628-629.) Εἰς τὰ ἑλλη- νικὰ δικαστήρια, ὁ κρινόμενος, πρὸ τῆς ἀποφάσεως τοῦ κριτοῦ, ἐπι- στεύετο τόσον ἀθῶος, ὥστε οἱ νόμοι ἐδίδαν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν δεξιάν στάσιν, διὰ νὰ τὸν ἐξισώσῃ τὸν τρόπον τινὰ μὲ τὴν κατηγοροῦν, εἰς τὸν ὁποῖον ἢ κατηγορησὶς αὐτῇ ἐλογίζετο πλεονέκτημα: « Τῶ φεύγοντι « ἐν τῷ δικαστηρίῳ τὴν δεξιάν στάσιν διδάσκειν διότι ἐπανι- « σοῦν βούλονται πλεονεκτοῦντες οὖν τοῦ διώκοντος τὴν στάσιν (γρ. « τὴν στάσιν ταύτην) τῷ φεύγοντι διδάσκειν. » (Ἀριστοτ. Πραβλήμ. κθ', 12.) — Στίχ. 23, αἱ κρυφαὶ βάσανοι καὶ κρεουργίαι.] Καὶ αὐτὸς ὁ συμπληρότατος κριτής δύναται νὰ καταδικάσῃ εἰς θάνατον τὴν κακούργον, εἰάν ὁ θάνατος εἴναι ἀναγκαῖος, ἢ καὶ διορισμέ- νος ἀπὸ τὸν νόμον. Ἄλλ' αἱ στρεβλώσεις τοῦ κακούργου, ἐπειδὴ εἶναι καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν θάνατον ὀδυνηρότεροι, ἐπειδὴ μὴ δυνά- μεναι νὰ διορισθῶσιν ἀπὸ τὸν νόμον, ἀφίονται ἐξανάγκης εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ δικαστοῦ, ἀποδείχνουν τὴν ἀσπλαχνίαν αὐτοῦ « Ἄνθρω ἀνοποίστους καὶ ἀγρίας καὶ ἀμέτρους ζήτησαν τὰς τιμωρίας, « θυμῷ ἀλόγῳ ξυγχωρέτων καὶ γυναικείως ἐμπικρινόμενος, οὐκ αἰσθά-

« γεται ἔξω τῆς δίκης ἐς τὸ ὁμογενὲς ἐξυθρίζων ἀγνοαῖ δὲ τὸ μί-
 « γιστον (καίτοι περὶ χρῆ εἰδέναι πάντα τὸν μέλλοντα ἀνθρώπου κατα-
 « δικάσειν), ἔτι καὶ ὁ θάνατος αὐτὸς παρὰ τῶν πρώτων δικαιωσάντων,
 « οὐκ ὡς τι κακὸν ἐπετιμήθη, ἀλλ' ὡς ἴσχατον, καὶ ἐν φαρμάκῳ λόγῳ
 « κατὰ τῶν οὐ δυναμένων τῆς κακίης ἐλευθερωθῆναι ὅπως, ἐπειδὴ οὐκ
 « οἶά τε ἦν ἄλλως, τούτῳ γε εὖν τῷ τρόπῳ ἀπολυθέντες τοῦ ἐνταῦθα
 « δεσμῶ, αὐτῆς περιβώνται φυγῆν. » (Κύριεθ. παρὰ Στοῦ. σελ. 310.)
 — Στίχ. 28, Τὸ πραχθὲν ἀδίκημα, ἐπειδὴ δὲν ἔχει πλέον θερα-
 πείαν . . . μετὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀτιμωρησίης.] Ἰππερεπεν, ὡς σημειώνει
 ὁ Διδερότης (σελ. 40, σημ. 1), καὶ ὡς αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς τὸ λέγει
 κατωτέρω (σελ. 72), νὰ προσθήσῃ ἐδῶ καὶ τὸ δεύτερον τέλος τῆς ποι-
 νῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἀδικήσαντα νὰ ἀδικήσῃ καὶ δεύ-
 τεραν. « Οὐδεὶς γὰρ κολάζει ἀδικοῦντας, πρὸς τούτῳ τὸν νοῦν ἔχων,
 « καὶ τούτου ἕνεκα, ὅτι ἠδίκησαν, ἕστις μὴ ὥσπερ θηρίον ἀλογίστεως
 « τιμωρεῖται. Ὁ δὲ μετὰ λόγου ἐπιχειρῶν κολάζειν, οὐ τοῦ παρεληλυ-
 « θότος ἕνεκα ἀδικήματος τιμωρεῖται (οὐ γὰρ ἂν τὸ γε πραχθὲν ἀγέ-
 « νητον θεῖν), ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὐθις ἀδικήσῃ μήτε
 « αὐτὸς οὗτος, μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἴδιον κυλασθέντα. » Πλάτων, Πρω-
 ταγόρ. σελ. 324, καὶ Γοργ. σελ. 525.)

ΣΕΛΙΑΙ 40, στίχ. 9, Συγγέει περιπλέον ὅλας τὰς σχέσεις κ. τ. λ.]
 Διστάζω ἂν κατεκρίθη διακίωσ ὁ Βακκαρίας ('Ἰδ. ΒΕΝΤΗΛΛΙ, Traité de
 législation civil. et pénal. tom. I, pag. 111.), ἔτι ἐμεταχειρίσθη (ἐδῶ
 τευλάχιστον) λέξιν ἀσαφῆ τὸ Σχέσεις. Ὁ ἐγκαλῶν καὶ ὁ ἐγκαλού-
 μενος εἶναι βέβαια ὀνόματα σχετικὰ. Εἰς τοῦτα μόνον ἴσως ἔσφαλ'
 ὁ συγγραφεὺς, ἔτι εἰς τόπου αὐτῶν δὲν εἴδωλεν, ὁ μάρτυς καὶ ὁ ἐγκα-
 λούμενος. Ἦστις ἀναγκάζει τὸν φονεῖα, παραδείγματος χάριν, μὲ τοὺς
 πόνους τῆς στρεβλώσεως νὰ ἐκφωνήσῃ τὸ Ἐφόνευσα, τὸν ἀναγκάζει
 ἔχει νὰ ἐγκαλέσῃ, ἀλλὰ νὰ μαρτυρήσῃ κατ' ἑαυτοῦ τὸν φόνον. — Στίχ. 11.
 νὰ γίνεταί ὁ σωματικὸς πόνος τοῦ βασανιζομένου χωνευτήριον δοκιμαστι-
 κόν.] Γίνεται ὑπομονῆς πλέον πρὸς ἀληθείας δοκιμαστήριον, Il semble
 que ce soit plutôt un essai de patience que de vérité. ΜΟΝΤΑΙΕΝΡ,
 Essais, II, 5.) Ὁ ἀθῶος, ἂν ἔχη δύναμιν ἱκανὴν νὰ ὑποφέρῃ τὰς
 βασάνους, θέλει ἐπιμείνειν νὰ ὁμολογῇ τὴν ἀθωότητά του· καὶ οὕτω
 βασανίζεται ἀδίκως· ἂν αἱ βασάνοι τὸν ἀναγκάσωσι νὰ ἐμολογήσῃ ψευ-
 δῶς ὅτι εἶναι ἔνοχος, πάσχει διπλῆν πεινῆν, ἢ γουὶν διπλῆν ἀδικίαν.

βασανίζεται διὰ τὴν ψευδοῦσιν, ἔπειτα καὶ κολάζεται μετὰ τὴν ψευδοῦσιν ὁμολογίαν, ὡς ἔνοχος. Ἐξαιτίας ὁ πλέον ἀνοσιουργὸς ἔνοχος, ἀν ἀναγκασθῆ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν, κολάζεται δικαίως διὰ τὴν ὁποίαν ἔπραξε κακίαν, ἀλλ' ἐξαιτίας ἀδίκως διὰ τὴν ὁμολογήσῃ ὅτι ἦτο δυνατόν ν' ἀποδειχθῆ καὶ χωρὶς βασάνων. Ἄν ἡ ὑπομονὴ τοῦ εἰς τὰς βασάνους ἦναι θηριώδης, ὅχι μόνον ἀπολύεται ἀπὸ τὴν πρέπουσαν εἰς αὐτὸν κολασίν, ἀλλὰ καὶ κερδαίνει ψευδοῦσιν ἀθωότητος ὑπόληψιν. Καὶ τειχύτης θηριώδους ὑπομονῆς παραδείγματα ἐφάνησαν ὅχι μόνον εἰς πολλοὺς μερικτοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ εἰς ἔθνη ὁλόκληρα. Περιετότοι εἰς τὴν ὑπομονὴν τῶν βασάνων ἦταν τὸ παλαιὸν οἱ Αἰγύπτιοι (Αἰλιαν. Παικ. Ἰστορ. ζ', 18), οἱ Καππαδόκαι (Schol. in Petr. Saur. VI, 77.) οἱ δὲ Ἴσπανοὶ καὶ ἐτραγωδοῦσαν εἰς τὸν σταυρὸν προσηλωμέ- νοι, κατὰ τὴν Στράβωνα (Γεωγραφ. γ', σελ. 165.)

ΣΕΛΙΔΙ 41. στίχ. 3, Κρίσεις Θεοῦ.] Ὅτε ἡ Εὐρώπη ἐκοιμήτο βυθι- σμένη εἰς τῆς ἀμαθίας καὶ βαρβαρότητος τὸν σκότον, μεταξὺ παμπόλ- λων ἀτοπημάτων, ἔσα φυσικὰ ἔπρεπε νὰ γεννήσῃ ἡ ἀμαθία, ἦτο καὶ τοῦτο ἡνάγκαζαν πολλάκις εἰ κριταὶ τὸν ἐγκαλούμενον νὰ βάλῃ τὴν χεῖρα εἰς τὸ πῦρ, ἢ εἰς βραστὸν ὕδωρ. Ἄν ἐκαίετο, ἐκρίνανα ἀναμφι- βόλως ἔνοχος τοῦ ἀδικήματος· ἀν ἔμεινε ἀβλαβῆς, τὸ θάνατον τοῦτο (καὶ ταιαῦτα θαύματα εὐκόλως ἐθαυματουργοῦντο, ἵσάκις ἤθελαν νὰ ἀπελύσω- σιν ἀτιμώρητον τὸν κακοῦργον) ἐγίνετο φανερά ἀπόδειξις τῆς ἀθωότητος τοῦ. Ἄλλοτε πάλιν ἡνάγκαζαν τοὺς ἀντιδίκους νὰ μονομαχῶσι δι' ὄπλων· ὅστις τῶν δύο ἐνίκητο, κατεδικάζετο ὡς ἔνοχος· ὁ νικητὴς ἀπελύετο ὡς ἀθῶος. Τὸ βάρβαρον ἔθος τοῦτο εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἱστορουμένων περὶ Ὀμβρικῶν. α Ὀμβρικοὶ, ἔσαν πρὸς ἀλλήλους ἔχουσιν ἀμφισβήτησιν, καθοπλισθέντες ὡς ἐν πολέμῳ π μάχονται καὶ δοκοῦσι δικαιοτέρα λέγειν οἱ τοὺς ἐναντίους ἀποσφά- κ ξαντες » ('Ιδ. Πρόδρομ. Ἑλληνικ. βιβλιοθήκ. σελ. 272.) Τὰ αὐτὰ ἱστορεῖ ὁ Τίτος Λίβιος (Histor. XXVIII, 21.) περὶ τῶν Ἴσπανῶν· Τὰς παρανόμους καὶ βαρβάρους ταύτας κρίσεις ὠνόμασαν ἔπειτα οἱ δυτικοὶ χριστιανοὶ Κρίσεις Θεοῦ, διὰ τοῦτο ὡς φαίνεται, ὅτι εὐρί- σκονται παρόμοιαι εἰς τὸν Μωσαϊκὸν νόμον, ὅστις ἡνάγκαζε τὴν ἐγκα- λυμένην μοιχαλίδα νὰ πίνῃ ὕδωρ μεγμένον μὲ γῆν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀπρίσκετο ἡ κοιλία τῆς, ἀν εἶχεν ἀληθῶς μοιχευθῆ (Ἀριθμ. 5, 12-31). Τῆς παλαιᾶς ὁμοῦς Διαθήκης αἱ κρίσεις ἐλέγοντο κρίσεις Θεοῦ, ἐπειδὴ

αὐτὸς ὁ θεὸς ἦτον ὁ Νευθέτης, ἀλλὰ δὲν ἀπέβλεπαν παρὰ μόνον τῶν Ἰουδαίων τὸ ἔθνος· εἶθ' οὕτως, ἔπρεπε νὰ προβάλλωνται εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη ὡς παράδειγμα, εἴτα νὰ πολεμῶνται ἀπὸ τοὺς χριστιανούς, ἔχοντας νόμον τὸ εὐαγγέλιον.

ΣΕΛΙΑΙ 42, στίχ. 20, πλὴν εἰς μόνους τοὺς δούλους.] ἰσαύτως μόνους τοὺς δούλους εἶχαν ἐξουσίαν νὰ βασανίζωσι καὶ τὰ δικαστήρια τῶν Ἀθηναίων, δακτύλιος ἦτο χρῆμα μαρτυρίας δούλων εἰς πίστισιν τοῦ ἐγκλήματος. Ἐκ τῶν ἀντιδικῶν ἔρωσι, ἔστις ἐξήτει τὴν διὰ τῆς στρεβλώσεως τῶν δούλων μαρτυρίαν, ἐχρειώται, ἐὰν δι' αὐτῆς δὲν ἀπέδειχνε τὰ κατηχερούμενα, νὰ πληρώνη τὴν βλάβην, ἂν ἐβλάπτετο ὁ δούλος, καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν, ἂν ἀπέθνησκαν εἰς τὰς βασάνους· καὶ τοῦτο ἦτον ὁπωσδήποτε θεραπεία τῆς σκληρότητος τοῦ νόμου, ἐμποδίζουσα τὴν συνεχῆ στρέβλωσιν τῶν δούλων.

ΣΕΛΙΑΙ 48, στίχ. 13, Δόγμα τῆς θρησκείας ἀψευδὲς εἶναι, κ. τ. λ.] Ἀναγκάζεται ὁ φιλόσοφος συγγραφεὺς νὰ ὀνομάσῃ Δόγμα ἀψευδὲς, τὸ περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς Δόγμα, τὸ ἑποῖον εἰς τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν κηρύττεται μὲ ζῆλον ἀπ' ἐκείνους, εἰς ἔσους ἔγινεν ἀληθινὸν ἐργαστήριον πλείτου, ἀλλὰ δὲν πιστεύεται πλὴν ἀπὸ τὸν ἀναίσθητον ἔχλον, τὸν ἑποῖον ἢ ἀμάθειαν κατεδίκαζε νὰ τρέφῃ μὲ τοὺς ἰδρωτάς του ἀργού; καὶ ἀνηφελεῖς εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἀνθρώπους ἑλμα βέβαιος, ὅτι ἐχρημάζοντο ὁ Βενκαρίας γράφων ἀψευδὲς τὸ γελίου τοῦτο Δόγμα· ἀλλὰ τί εἶχε νὰ κάμῃ; Ὅταν ὁ φωτισμένος ἄνθρωπος εὐρίσκειται μεταξὺ ἀνθρώπων τυφλωμένων ἀπὸ τὴν δεισιδαιμονίαν, ἀνθρώπων ἐδπηγουμένων ἀπὸ ὀλίγους τινάς, εἰ ὅποισι χωρὶς τῆς δεισιδαιμονίας τοὺς φόβους κινδυνεύουν ν' ἀποθάνωσι τῆς πείνης, μιμνῆται τὸν σοφὸν ἰατρὸν, ἔστις δὲν δίδει εἰς τοὺς ἀσθενεῖς πλὴν ἐκεῖνα μόνον τὰ φάρμακα καὶ βρώματα, ἕσα δύναται νὰ χωνεύσῃ ὁ ἀσθενὴς οὐτῶν στόμαχος. Ἐ' ὄλον τοῦτο φιλοσοφικώτερον ἤθελε πράξειν, ἂν ἀπέφευγε μὲ κἀνέναν τρόπον ἄλλον ἀρμολογίαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἐμολογήσῃ ἀψευδὲς ὅ,τι ἡ συναϊδήσις του ὠμολόγει ψευδέστατον. Συγχωρεῖται εἰς τὸν φιλόσοφον νὰ σιωπᾷ, διὰ νὰ μὴ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τοὺς λαοπλάνους νὰ διεγείρωσι τὸν μωρὸν ὄχλον κατὰ τῆς κεφαλῆς του· χρεωστεῖ ὅμως καὶ νὰ ἀποφεύγῃ ὅ,τι δύναται ν' αὐξήσῃ τὴν μωρίαν τοῦ ὄχλου. Τὸ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς Δόγμα πιθανὸν ὅτι ἐκέρρασεν ἀπὸ τὴν Ἰλατωνικὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν Θρησκείαν τῶν Δυτικῶν χριστιανῶν.

« Βίσι δὲ οἱ μὲν ὠφελούμενοί τι καὶ δίκην δίδόντες ὑπὸ θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων οὗτοι, εἰ ἂν ἴασιμα ἀμαρτήματα ἀμάρτωσιν· ὅμως δὲ δι' ἀλγηδόνων καὶ ὀδυνῶν γίγνεται αὐτοῖς ἡ ὠφέλεια καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν ἄλλοις· εὐ γὰρ εἶόν τε ἄλλως ἀδικίας ἀπαλλάττεσθαι. » (Πλάτων, Γοργ. σελ. 525.)

ΣΕΛΙΔΙ 49, στίχ. 5, δὲν ἐλογίζοντο πρόσωπα.] Ὀνομάζεται πρόσωπον τὸ λογικὸν καὶ νοῦν ὑποκαίμενον, τὸ ἑποῖον σώζει τὴν μνήμην ἑαυτοῦ, ἤγειν ἐνθυμᾶται, ἔτι εἶναι τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ὄν, τὸ ἑποῖον εὐρέθη ἄλλοτε εἰς τὴν δεῖνα ἢ δεῖνα περίστασιν, ἢ κατὰστασιν· ἔθεν γὰρ ἔχη τις προσωπότητα, ἄλλο δὲν σημαίνει παρὰ γὰρ ἔχη ἔσθ' ὁ ὄρισμός οὗτος περιέχει. Ἀφαιρούντες λοιπὸν ἀπὸ τούτων δούλους τὴν προσωπότητα, ἔσαι ἀπὸ τούτων παλαιούς καὶ νέους ἐτόλμησαν γὰρ τυραννῶσιν ὁμοιοπαθεῖς αὐτῶν ἀνθρώπους, εἰδείξαν μὲν τούτο, ἔτι τούτων ἐλογίζοντο ὡς ὑποζύγια κτήνη, ἢ μᾶλλον, ὡς καὶ τῶν κτηνῶν αὐτῶν ἀλεγωτέρευς, ἢ καὶ παντάπασιν ἀνεκδοθήτευς. Διὰ τοιαύτην ἀπάνθρωπον καὶ τυφλὴν κρίσιν, καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζαν τοὺς δούλους ἀπλῶς Σώματα, ὡς καὶ τοὺς πωλητὰς τῶν δούλων, Σωματεμπόρους· ἐλεγαν, παραδείγματες χάριν, ὁ δεῖνα ἔχει τέσσαρ' ἀσώματα, ἤγουν τέσσαρ' ἀσώματα, ὡς ἂν γὰρ ἦσαν οἱ τυλαίπωροι δούλοι ἀσώματα νεκρὰ καὶ στερημένα ψυχῆς. Καὶ τούτο μὲν ἀληθεύει ὁπωσδήποτε, ἐπειδὴ ὅστις ὑποτάσσεται εἰς τὴν αὐτογνωμόνα θέλησιν τῶν ἄλλων, εἶναι τρόπον τινὰ νεκρός· δὲν εἶναι ἔμοις τοιαῦτος φύσει, ἀλλὰ τοῦ ἐνέκρωσε τὰς ψυχικὰς δυνάμεις ἢ δουλεία, τὴν ἑποῖαν ἔπαθεν ἢ ἐκ βίας, ἢ διὰ μικρὰς εἰς τὴν ἀρχὴν ἀφροσύνας, τὰς ἑποῖας γύξησε καὶ ἔλαμνεν ἀνάτους ἢ ἀμέλειά του. Πᾶσαι γὰρ τὸν τυραννῆς, δίδαξέ τον τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ συμφέροντα, καὶ ὁ νεκρός θέλει πάλιν ἀνασταθῆν, καὶ τὸ ἀλογον κτήνος θέλει πάλιν ἀναλάβειν τὴν ἀνθρωπότητά του. Προσθέτω τούτο εἰς τιμὴν τῶν Ἀθηναίων, ἔτι, ἂν καὶ εἶχαν καὶ αὐτοὶ δούλους, φιλανθρωπότεροι ὅμως ἄλλοι παρ' αὐτοὺς δὲν ἐφάνησαν πρὸς τοὺς δούλους· « Πολλοὺς ἂν τις αἰέτας ἴδιοι παρ' ἡμῖν μετὰ πλείονος ἐξουσίας ὅ,τι βούλονται λέγοντας, ἢ πολιτάς ἐν ἐνίσκῃ τῶν ἄλλων πόλεων. » (Δημοσθ. Γ. κατὰ Φιλίπ. σελ. 111.) Εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ δούλοι εἶχαν ἐξουσίαν γὰρ ἐργάζωνται, γὰρ κερδαίνωσιν ἐκ τῆς ἐργασίας, καὶ πολλάκις γὰρ πλουτῶσι, γὰρ ἐξαγοράζονται πληρόντες τὴν τιμὴν εἰς τὸν δεσπότην, ἢ γὰρ ἐκλέγωσι νέον ἄλλον δεσπότην, εἰάν ὁ πρότερος τούτων ἐμεταχειρίζετο τυραννικῶς. Ὅσαις ἔτυπτε

δούλον ἀλλότριον, ἐκολάζετο ὁμοίως καὶ ἂν ἔτυπταν ἐλεύθερον ("18, Πετίτ. Νόμ. Ἀττικ. σελ. 255-259), καὶ ἐκρίνετο ὡς φονεὺς, ἂν τὸν ἐφόνευε. Τῶν Ἀθηναίων ταύτην τὴν φιλανθρωπίαν αἰνίττεται ὁ Εὐριπίδης ὅταν λέγῃ (Ἐκάθ. 291),

« Νόμος δ' ἐν ὑμῖν τοῖς τ' ἐλευθέροις ἴσος
« Καὶ τοῖσι δούλοις αἵματος κεῖται πέρι. »

— Στίχ. 21, οἱ στρατιῶται . . . τὸ ἀχρειότερον μέρος τοῦ ἔθνους.] Εἰς μόνους τοὺς στρατιώτας τῶν τυράννων ἀληθεύει τοῦτο. Εἰς τὰς εὐνομούμενας πολιτείας, οἱ στρατιῶται εἶναι πολῖται ἰσένομοι μὲ τούς λοιπούς πολίτας· ἢ μᾶλλον ὅλοι οἱ πολῖται γίνονται εἰς καιρὸν ἀνάγκης στρατιῶται, καὶ πολεμοῦν περὶ μόνης τῆς ἐλευθερίας των, ἀπέχοντες ἀπὸ παντὸς ἄλλου ἀδίκου πόλεμου, ὅστις ἀληθῶς ἀχρειώνει τὸν στρατιῶτην, ἐπειδὴ τὸν καταστένει ληστὴν ἀντὶ πολίτου.

ΣΕΛΙΑΙ 53, στίχ. 10, κάμψαν παραγραφὴν χρονικὴν. Εἶναι πολλὰ εἴδη παραγραφῆς, κατὰ τοὺς Νομικοὺς. Χρονικὴ παραγραφὴ (prescription), περὶ τῆς ὁποίας εἶναι ὁ λόγος ἐδῶ, λέγεται κατ' αὐτοὺς ὁ διωρισμένος ἀπὸ τοῦ νόμου χρόνος, μετὰ παρέλευσιν τοῦ ὁποίου ὁ ἐγκυλιούμενος μένει ἐλεύθερος [ἀπὸ πάσαν ἀναζήτησιν καὶ κρίσιν, ἂν ἕως τότε ἠμῆλησεν ὁ κατήγορος νὰ τὸν καλέσῃ εἰς δικαστήριον. Οἱ νόμοι, διορίζοντες τὸν χρόνον τῆς δίκης, ἠθέλησαν νὰ παύσωσι τὰς συκοφαντίας καὶ ἀδικίας τῶν ἐγκυλιούτων, εἴτι δὲ νὰ προλάβωσι καὶ τὸν ἐνδεχόμενον θάνατον τῶν μαρτύρων, καὶ τὸν ἀφανισμόν ἄλλων ἐλέγχων, ἢ σημείων, χωρὶς τῶν ὁποίων ὁ δικαστὴς, ἢ δὲν ἔθαλε δυναθῆν νὰ κρίνῃ τὴν δίκην, ἢ ἐκινδύνευε νὰ τὴν κρίνῃ ἀδίκως. Παραδείγματος χάριν, ὁ ἐγκυλιῶν ἀδίκης, φοβούμενος τοὺς ἐλέγχους καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἀλώσεως τοῦ ἐγκυλιούμενου, ἔμπορεῖ νὰ ἀναβάλῃ τὴν κατηγορίαν, ἕωςδ', ἢ διὰ τὸν θάνατον τῶν μαρτύρων, ἢ δι' ἄλλας περιστάσεις, νὰ ἀφανισθῶσιν οἱ ἐλέγχοι καὶ τὰ σημεῖα ταῦτα. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος ἐδιώρισαν πενταετὴ τὴν παραγραφὴν· « Δοκεῖ γάρ μοι καὶ ὁ Σόλων « οὐδενὸς ἄλλου ἕνεκα θεῖναι αὐτὸν, ἢ τοῦ μὴ συκοφαντεῖσθαι ὑμᾶς. « Τοῖς μὲν γὰρ ἀδικουμένοις ἱκανὰ τὰ πέντε ἔτη ἠγήσατο εἶναι εἰσπρά- « ξασθαι· κατὰ δὲ τῶν ψευδομένων, τὸν χρόνον ἐνόμισε παρῆστατον « ἔλεγχον ἔσεσθαι· καὶ ἅμα, ἐπειδὴ ἀδύνατον ἔγνω ἐν τοῖς τε συμ- « θαλόντας καὶ τοὺς μάρτυρας αἰεὶ ζῆν, τὸν νόμον ἀντὶ ταύτων ἐθη-

« κεν, ὅπως μάρτυς εἶη τοῦ δικαίου τοῖς ἐργαίσις. » (Δημοσθ. ὑπὲρ Φορμίων. σελ. 95α.)

ΣΕΛΙΔΙ 55, στίχ. 14, Ἡ διμαρῆς τῶν ἀδικημάτων αὕτη διαιρέσις, κ. τ. λ.] Τοῦτο εἶναι τοῦ συγγραφέως τὸ νόημα· δὲν ἤθελ' εἶσθαι ἐρῆ ἡ διαίρεσις τῶν ἀδικημάτων εἰς δύο τάξεις, ἐάν ἡ ἐκ τῆς ἀτιμωρησίας βλάβη ἦτον ἰσόμετρος μὲ τὴν αὐτῶν πιθανότητα· ἀλλ' ἡ βλάβη αὕτη εἶναι ἀνίσος, ἦγουν εἰς μὲν τινὰ ἀδικήματα, μεγαλύτερης πιθανότητος, εἰς ἄλλα δὲ τινὰ, μικρότερης. Ἐὐ παραδειγμα τοῦ ἀτιμωρήτου φονέως προξενεῖ βέβαια πλειοτέραν βλάβην παρὰ τὸ παραδειγμα τοῦ ἀτιμωρήτου κλέπτου (ὡς εἶναι, φερειπεῖν, πλείοτερα τὰ τέσσαρα παρὰ τὰ δύο), μ' ὅλον ὅτι ἡ πιθανότης τοῦ φόνου, ὅσάκις κατηγορεῖται τις περὶ φόνου, εἶναι μικρότερα παρὰ τὴν πιθανότητα τῆς κλοπῆς (ὡς εἶναι ὀλιγώτερα τὰ δύο παρὰ τὰ τέσσαρα)· ἄρα δίδονται δύο τάξεις ἀδικημάτων διάφοροι· καὶ, ἐπειδὴ αἱ ποιναὶ πρέπει νὰ ᾖναι ἀνάλογον μὲ τὰ ἀδικήματα, ἄρα καὶ διαφόρως πρέπει νὰ καλύζονται αἱ δύο τάξεις αὗται, ἦγουν ἡ τάξις τῶν πιθανοτέρων μὲ ποινὰς μετριοτέρας, ἐπειδὴ αὕτη ἡ πλειοτέρα πιθανότης ὑποθέτει, ὅτι δὲν εἶναι δεινότατα, ἡ δὲ τάξις τῶν ὀλιγώτερον πιθανῶν μὲ σφοδρότερας (ἀφεῖθ' δηλαδὴ ἀποδειχθῶσι), ἐπειδὴ διὰ τοῦτο εἶναι ὀλιγώτερον πιθανόν, ὅτι εἶναι δεινότερα.

ΣΕΛΙΔΙ 96, στίχ. 24, Ποτὲ σχεδὸν δὲν ἐχρημάτισε νομοθέτης, κ. τ. λ.] Ἴδε ἀνωτέρω, σελ. 176.

ΣΕΛΙΔΙ 57, στίχ. 5, Λεῖπει ἀπὸ τῶν πλειοτέρων . . . καθὼς καὶ εἰς τὰς μεγάλας ἀρετὰς.] Τοῦτο ἐνόησε καὶ ὁ πολιτικώτατος Σωκράτης, ὅταν ἔλεγε πρὸς τὸν Κρίτων· « εἰ γὰρ ὄφελον, ὦ Κρίτων, οἷοί τε εἶναι « οἱ πολλοὶ τὰ μέγιστα κακὰ ἐξεργάζεσθαι, ἵνα οἷοί τε ᾖσαν καὶ ἀγαθὰ « τὰ μέγιστα καὶ καλῶς εἶχε· νῦν δὲ οὐδέτερα οἷοί τε ποιοῦσι « δὲ τοῦτο εἶτι ἂν τύχῃσι. » (Πλάτ. Κρίτ. σελ. 44.)

ΣΕΛΙΔΙ 58, στίχ. 8, ἔστις ἠθέλησεν, ἀλλὰ δὲν ἐξετέλεσεν ἀκόμη τὸ ἀδικημα.] Παραδείγματος χάριν, ἐάν ὁ νόμος καλύζῃ μὲ ποινὴν θανάτου ἐπίσης καὶ τὸν φονέα καὶ τὸν, ὅστις ἐμελέτησε νὰ φονεύσῃ, ἀλλὰ κρατηθεὶς ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην, δὲν ἐπρόφθασε νὰ τελέσῃ τὸν μελετηθέντα φόνον, τότε ἄλλος τις κακοῦργος, ἐάν μελετήσῃ νὰ φονεύσῃ τινὰ, θέλει ταχύνειν τὸν σκοπὸν του τόσο γρηγορώτερα, ὅσον ἐξεύρει, ὅτι καὶ διὰ μόνην τὴν μελέτην μέλλει νὰ θανατωθῇ ἀπὸ τοὺς νόμους, ἐάν

φανερῶθῃ· ἀλλ' ἐάν, φερειπαῖν, ἡ ποινὴ τοῦ μὲν φονεύσαντος ᾖ γὰρ θάνατος, τοῦ δὲ μελετήσαντος μόνον ἔξοσις, τότε ὁ μελετήσας, σιμὰ τῶν ἄλλων ἐνδεχομένων ἀφορμῶν νὰ μετανοήσῃ, καὶ νὰ μὴ πράξῃ τὸν φόνον, ἔχει καὶ ταύτην, ὅτι, ἀν πιασθῇ, δὲν θανατώνεται. — Στίχ. 19. Ἐπειδὴ ἡ ταχθεῖσα εἰς τὸν αὐτουργὸν ἀμοιβή, κ. τ. λ.] Σκοπὸς τοῦ νόμου εἶναι νὰ ἐμποδίξῃ τὰ ἀδικήματα. Ὅσον πλείοτερα ἐμπόδια ἀπαντοῦν οἱ κακοῦργοι, τόσον δυσκολώτερα κακουργοῦν. Ἰπόθεσις, ὅτι τρεῖς κακοῦργοι ἐσυμφώνησαν νὰ θανατώσωσι τινὰ, διὰ νὰ κλέψωσι τὰ χρήματά του· εἰς ἀπὸ τούτους τρεῖς, ὁ τυχὼν, ἐμβαίνει εἰς τὸν οἶκον τοῦ πολίτου, πράσσει τὸν φόνον, κλέπτει τὰ χρήματα καὶ τὰ παραδίδει εἰς τὴν φυλακὴν τῶν λοιπῶν· ἐάν αὐτεῖ κρατηθέντες, ὁ μὲν αὐτουργὸς τοῦ φόνου κολασθῇ μὲ θανατικὴν ποινὴν, οἱ δὲ συναίτιοι καὶ κλεπταποδόχοι μὲ ἔξοσιαν, δυσκόλως θέλουσιν συμφωνήσῃν τρεῖς ἄλλοι νὰ πράξωσι παρόμοιον φόνον, διότι καθεὶς ἐξ αὐτῶν, ἐξεύρων, ἔτι εἶναι σφοδρότερα ἡ ποινὴ τοῦ αὐτουργοῦ, θέλει φυσικὰ προσπαθήσῃν νὰ στέκῃ μακρὰν αὐτός, καὶ νὰ κἀμῃ κἀνέν' ἄλλον ἀπὸ τούτους συντρόφους αὐτουργὸν τοῦ φόνου. Ἀλλ' ἐάν οἱ πρῶτοι τρεῖς κολασθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, τότε κἀνεὶς ἀπὸ τούτους δευτέρους τρεῖς δὲν θέλει φύγειν τὴν αὐτουργίαν τοῦ φόνου, ἐπειδὴ, εἴτε εἶναι, εἴτε δὲν εἶναι αὐτουργός, ἡ ποινὴ του, θέλει εἶσθαι ἡ αὐτὴ. Ἰεῖναι λοιπὸν ὡφέλιμον νὰ κολάζεται βαρύτερον, καὶ ἀκολούθως νὰ κινδυνεύῃ πλείοτερον ὁ αὐτουργός τῆς κακίας παρὰ τοὺς συνεργούς. Τὸ πρᾶγμα ὅμως ἀλλάσσει, ἐάν οἱ κακοῦργοι ἐσυμφώνησαν νὰ δώσωσιν εἰς τὸν αὐτουργὸν τοῦ φόνου ἀμοιβὴν διὰ τὴν πλείοτέραν του τάλμην, τὸ ἥμισυ μέρος, παραδείγματος χάριν, τῶν κλεφθέντων χρημάτων, ἀρκεσθέντας οἱ δύο εἰς τὰ ἐπιλοιπα· διότι τότε γίνονται καὶ αὐτοὶ αὐτουργοὶ, παρῆναι τὸν ἄλλον, μὲ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἀμοιβῆς, νὰ ἀναδαχθῇ τὸν πλείοτερον κίνδυνον. — Στίχ. 26, Τινὰ δικαστήρια συγχωροῦν, κ. τ. λ.] Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐσυγχωρεῖτο ὅστις ἀπὸ τούτους κακοῦργους ἐμῆνυε τούτους συναιτίους του· ἀν ἦτο δούλος, ἐλάμβανε καὶ τὴν ἐλευθερίαν του. Ἰδ. Πετίτ. Νομ. Ἀτικ. Βιβλ. 7, Τίτλ. 10.

ΣΕΛΙΑΙ 59, στίχ. 1, τὸ ἔθνος δικαιώνει ταιουτοτρόποις τὴν προδοσίαν.] Δὲν τὴν δικαιώνει· εἰς ἓνα μόνον ἀπὸ τούτους κακοῦργους τὴν συγχωρεῖ, διὰ νὰ φυλάξῃ τοὺς ἄλλους ἕλους πολίτας ἀπὸ τὰς κακουργίας τῶν· αὐδ' ἀνελευθεῖ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ συγχωρηθεὶς, διότι ἐπρόδωκε

τούς συγκυκλούργους, καὶ παρέδωκε τὰ μὲ αὐτοὺς συμφωνημένα, θέλει τοῦ λοιποῦ παραδοῖναι καὶ τὰς ἀδελφθεῖς μὲ ἄλλους πολίτας συμφωνίας του. Ἴδε ΒΕΝΤΑΛΗ, Théor. des peïn. et des récompens. tom. II, chap. 14, pag. 129-135.

ΣΕΛΙΔΑΙ 62, στίχ. 4, [Τοιαύτη ἀνωφελὴς σκληρότης, ὅργανον τῆς μηχανίας.] Προσφύεσταιρον ἤθελε τὴν ἐνεργάσειν ἔργον παρά ὄργανον τῆς μηχανίας. Ἴδε τὰ σημειωθέντα ἀνωτέρ. σελ 203 καὶ 204 — Στίχ. 9, καὶ ὄχι νὰ ἐνεργῇ αὐτὴ κατὰ πάθος;] Διότι ἡ πολιτικὴ κοινωνία ὑποθέτει πολιτικὸν συνάλλαγμα, καὶ τοῦτο πάλιν ὑποθέτει νόμον, ἔστις, καλῶς ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης, εἶναι νόμος χωρὶς ὀρέξεως. Ἴδ. τὰ σημειωθέντα ἀνωτέρω σελ. 190.

ΣΕΛΙΔΑΙ 63, στίχ. 17, [πλὴν διότι ἐφύλαξαν καὶ γνώμας;] Οὔτω κατεδικάσθησαν πολλοί τε παλαιοὶ καὶ νέοι μάρτυρες τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας· οὔτω κατεδικάσθη εἰς θάνατον ἀπὸ τοῦς Ἀθηναίους, ὡς ἄθεος, ὁ Θεοσεβέστατος Σωκράτης· οὔτως ὁ Γαλιλαῖος βάλλεται ἐξιδουγκονταετὴς εἰς τὸ δεσμωτήριον, διότι ἔλεγεν, ἔτι κινεῖται ἡ γῆ· οὔτως ὁ Καλκῆϊνος πείθει τοὺς δικαστὰς τῆς Γενεύας νὰ καύσωσι τὸν δυστυχῆ Σερβῆτον, ἄνθρωπον μωρόστροφον εἰς πολλὰ θρησκευτικὰ δόγματα, ἀλλ' ὄχι διὰ τοῦτο ἄξιον νὰ προσφερθῇ ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν θῆον τῆς εὐσπλαγγνίας. Αἱ περὶ θρησκείας κακοδοξίαι εἶναι ἀμαρτήματα ὑποκείμενα εἰς τὰς ποινάς, τὰς ὁποίας ἐπιβάλλει εἰς αὐτὰ ὁ ὀφιστος Νομοθέτης, ἔταν καὶ ὅπως θέλη, καὶ ὄχι εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτικῆς τῶν ἀνθρώπων κοινωνίας. Ἀλλ' εἶναι (λέγει) αἰρετικὸς, χωλαίνει εἰς τὰ τῆς θρησκείας· καὶ εἰ πολιτικοὶ νόμοι, ὁ φύλαξ τῶν νόμων, ὁ ἡγεμὼν, δὲν πρέπει νὰ ὑποφέρωσιν αἰρετικούς. Ἐάν ἦναι αἰρετικὸς, κάμε ὅ,τι σὲ λέγει ὁ Παῦλος, τοῦ ὁποίου πλείτερον βέβαια ζῆλον νὰ ἔχης δὲν εἶναι δυνατόν· « Τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις « παραιτοῦ, εἰδὼς ἔτι γεννώσι μάχας· δοῦλον δὲ κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ' ἥπιον εἶναι πρὸς πάντας, διδασκτικὸν, ἀνεξίκακον, ἐν « πραότητι παιδεύοντα· τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μήποτε δῶ αὐτοῖς ὁ « θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας. » (Πρὸς Τιμόθ. Β, β', 23-25.) Ἐπειτα σὺ, ἔστις κρίνεις, ὅτι εἶναι δίκαιον νὰ παιδεύῃ τοὺς ἑτεροδόξους ὁ ἡγεμὼν μὲ πολιτικὰς ποινάς, ἢ δὲν συλλογίζεσαι, ἔτι δίδεις τὸ αὐτὸ δίκαιον καὶ εἰς τοὺς ἑτεροδόξους ἡγεμόνας; ἔάν εἰς τὴν πατρίδα σου κρίνης δίκαιον νὰ καύσῃς τὸν Καλκῆϊνόφρονα, ἢ μὴ δὲν ἔχει δίκαιον ὁ

Καλδονιδέων να εἰ προσφέρῃ καὶ αὐτὸς ἀλεγκτύωμα εἰς τὴν ὀρθοκείαν του, ἔταν σ' εὖρη εἰς τόπον ὅπου βασιλεύει ὁ καλδονισμὸς; Ἄλλὰ: τί σε ἐρβίζω μὲ ἕνα παρκαίγματος; ἰ δὲν συλλογίζεσαι ἔτι τοῦ ὀρθοδόξου σου ἡγεμόνος ὁ διάδοχος ἐνδέχεται νὰ ἦναι κακοδόξος, καὶ νὰ κολάζῃ δεινῶς αὐτὸς, ὅσους ἐτίμα ὁ πατήρ του; ἰ δὲν σ' ἐδίδαξεν ἡ ἱστορία, ἔτι εἰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὀρόνον ἐκάθισαν, ὅχι μόνον ὀρθόδοξοι, ἀλλὰ καὶ Ἄρειανοί, καὶ εἰκονοκλάστοι αὐτοκράτορες; ἰ εἶναι ἄλλο τι ἐναντιώτερον εἰς τὴν χριστιανικὴν πρότητα παρὰ τὸ ἄλογον μῖσος, μὲ τὸ ὅποιον ὅλοι σχεδὸν αἱ χριστιανικαὶ αἱρέσεις κατεδίωξαν, καὶ καταδιώκουν ἔτι εἰς τινὰ τῆς Εὐρώπης μέρη τοὺς τολαιπώρους Ἰουδαίους; ἰ διὰ τί; διότι εἰ πρόγονοί των ἐσταύρωσαν τὸν πρῶτον καὶ φιλόανθρωπότατον Ἰησοῦν, ὅστις, καὶ παραδίδων τὸ πνεῦμά του ἐπάνω τοῦ σταυροῦ, παρεκάλει τὸν πατέρα του νὰ συγχωρήσῃ τοὺς σταυρωτάς. Ἄν περὶ ὀρθοκείας κακοδοξίαι εἶναι ἁμαρτήματα τῆς διανοίας, πηλλάκις ἀκούσια, εἶναι ἀπὸ τὴν τάξιν ἐκείνων τῶν ἁμαρτημάτων, τὰ ὅποια, εἰς τὸν παρόντα βίον, ἔχουν χρείαν, ὡς ἔλεγεν ὁ Σωκράτης, διδασχῆς καὶ μαθήσεως, καὶ ὅχι κολάσεως. « Ἐὼν τοιούτων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων σὺ δεῦρο νόμος εἰσάγειν ἐστίν, ἀλλ' ἰδίᾳ λαβόντα διδάσκειν καὶ νευθετεῖν δεῦρο δὲ εἰσάγεις, οἱ νόμος ἐστίν εἰσάγειν τοὺς κολάσεως δεσμένους, ἀλλ' σὺ μαθήσεως. » (Πλάτων, Ἄπολογ. Σωκρ. σελ. 26.) Ἡ ὀρθοδοξία δὲν στέκει, εὐδ' ὑπερασπίζεται ἀπὸ τοὺς κατ' ἄλλων διωγμούς· ἐξεναντίας εἰ διώκται, σπουδάζοντες νὰ ἀφανίσωσι τοὺς ἀντιλέγοντας, δίδουν χώραν εἰς ἀμφιβολίαν, μὴ δὲν πολέμου ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ἢ ὅποια ἄλλα ὅπλα δὲν πρέπει νὰ ἔχη παρὰ τὸν λόγον. Οἱ διωγμοὶ εὗτοι ἔλει ἐφάνησαν ἀσυγκρίτως καὶ δεινότεροι καὶ πλειότεροι μεταξὺ τῶν Ἀυτοκράτων χριστιανῶν.

ΣΕΛΙΔΙ 65, στίχ. 9, ὥστε μετὰ ἐκατὸν χρόνους ἀκληρῶν κολάσεων, κ. τ. λ.] Ἐπαινέται ὁ Βεκκαρίας, ἔτι πρῶτος ἐξέτασε τὰ γεννώμενα ἀπὸ τὴν ἀυστηρότητα τῶν ποινῶν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀποτελέσματα. (Βεντιλι, Ἱθῆσορ. des pein. etc. Préface. P. XII.) Τὴν αὐτὴν παρατήρησιν ἔκαμεν ἕμως πρὸ τοῦ Βεκκαρίου ὁ Θουκυδίδης. Πιθανὸν (λέγει), ἔτι παλαιὰ τῶν μεγάλων κακουργημάτων αἱ πειναὶ ἦσαν μαλακώτεροι, καὶ ἐπειδὴ κατεφρονήθησαν ἀπὸ τοὺς κακουργοὺς, μετεβλήθησαν αἱ πλειότεραι εἰς τὴν θανατικὴν ποινήν, ἥτις ὅμως καταφρονεῖται καὶ αὐτὴ ἔθεν ἢ πρέπει νὰ ἐπινοηθῇ φοβερωτέρα τοῦ θανάτου ἄλλη

ποινή, ἢ νὰ ἐμολογήσωμεν, ὅτι οὐδ' αὐτὸς ὁ θάνατος εἶναι ἱκανὸς νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὰς κακίας. « Καὶ εἰκὸς τὸ πάλαι τῶν μεγίστων » ἀδικημάτων μαλακωτέρας κείσθαι αὐτὰς [τὰς ζημίας]· παραβαίνομενων δὲ τῷ χρόνῳ, ἐς τὸν θάνατον αἱ πολλαὶ ἀνήκευσι καὶ τεῦτο « ὁμῶς παραβαίνεταί. Ἡ ταῖνον δεινότερόν τι τούτου δέος εὐρετέον « ἐστίν, ἢ τόδε γε οὐδὲν ἐπίσχει. » Θεουκυδ. γ', 45. — Στίχ. 12, τῆς πεινῆς ἢ σκληρότης κάμνει, κ. τ. λ.] Ἴδε τὰς κατωτέρω σημειώσ. 225.

ΣΕΛΙΔΙ 68, § XVI, ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΟΙΝΗΣ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ.]

Ὅλον τοῦτο τὸ περὶ τῆς πεινῆς τοῦ θανάτου κεφάλαιον (σελ. 68-90) τοῦ φιλανθρώπου συγγραφέως, καὶ αἱ συνοδεύουσαι αὐτὸ ἄλλων σημειώσεις χρειάζονται σκέψιν πολλήν. Οἱ πλείότεροι σήμερον φιλόσοφοι καὶ νομοδιδάκται ἀποδόλλουν, συμφώνως μὲ τὸν Βενκαρίαν, τὴν πεινὴν τοῦ θανάτου ὡς ἀνωφελῆ, καὶ ἀκοιεύθως ἀδικον. Ἡ ποινή, διὰ νὰ ᾖναι δίκαια, πρέπει μάλιστα νὰ ἔχη δύο ταῦτα ἴδια, πρῶτον νὰ ἐμπορῇ νὰ μετριασθῇ ἢ νὰ ἀξήθῃ κατὰ τὰς ἀνωτέρω σημειωθείσας διαφορὰς περιστάσεις, ἔπειτα νὰ ᾖναι καὶ παραδειγματική. Εἰς τὴν θανατικὴν πεινὴν τὸ πρῶτον δὲν ἔχει χώραν ὀλοτέλα. Τὸ δεύτερον, ἤγουν τὸ ἐξ αὐτῆς παράδειγμα, εἶναι πολὺ ἀσθενέστερον τῶν ἀπὸ ἄλλας ποινὰς παραδειγμάτων. Ὁ θάνατος εἶναι στιγμῆς ἔργον, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν θεατῶν του πλὴν ὀλίγος, παραβαλλόμενος μὲ τοὺς θεατὰς, ἔσους ἐνδέχεται νὰ ἔχη ὁ καυαζόμενος πολυχρονίως μὲ κάμμιναν ἄλλην ποινήν.

Ἐπειδὴ ὁ λόγος δὲν εἶναι περὶ ὄνου σκιάς, ὡς λέγει ἡ παροιμία, ἀλλὰ περὶ ζωῆς ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα εἰς ἡμᾶς, τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ ἕως τώρα ἐλογίζετο ἀπὸ τοὺς ἀνόμους καὶ ἀγρίους τυράννους μας καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς τῶν ὄνων ἀτιμωτέρα, συμφέρει εἰς τοὺς μέλλοντας Γραικοὺς δικαστὰς νὰ σημειώσω τὰς ἐξῆς πηγὰς, ἔθεν ἔχουν νὰ μάθωσιν ὅσα ἐγράφησαν ἀπὸ τοὺς νεωτέρους κατὰ τῆς πεινῆς ἢ ὑπὲρ τῆς πεινῆς τοῦ θανάτου. B. ΜΟΝΤΑΙΟΥ, The opinion of different authors upon the punishment of death, London 1809. ΓΙΛΑΝΓΚΙΝΙ, Science de la législation, livr. III, part. II, chap. V, pag. 16-26. de la traduct. française; ΒΕΝΚΕΡΙΑΝ, Trait. de législation. civil. et pénal. tom. II, pag. 429; Théor. des peines et des récompens. tom. I, P. 282-316, DE TRACY, Comment. sur l'esprit des lois de Montesquieu, pag. 73; καὶ ἐσχάτως τὸ Σύνταγμα τοῦ Μ.Ρ.Α. ΗΡΗΒΕΡΟΥ, de la peine de mort.

τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάλυσιν ἔδωκεν ἡ REVUE ENCYCLOPÉDIQUE, tom. X, P. 331-354 καὶ 660.

ΣΕΛΙΔΑΙ 70, στιχ. 21, ἂν τὸ παράδειγμα τῶν Ῥωμαίων.] Ὁ Ῥωμαῖος πολίτης δὲν ἐκταδικάζεται εἰς θάνατον, εἰς τὸν θάνατον ἀπέφυκται δὲν ἐκυρόντο ἀπὸ τὴν γενικὴν ὄλων τῶν πολιτῶν ψῆφον.

ΣΕΛΙΔΑΙ 72, στιχ. 18, ὥστε γὰ κινῶνται εἰ θεαταὶ εἰς συμπάθειαν.] Ἐν τῷ τέλος τῆς ποινῆς εἶναι τὸ παράδειγμα τοῦ παραδείγματος ὅμως ὁ τύπος, τότε μόνον ἐνεργεῖ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν θεατῶν, ὅπου αὐτοὶ κρίνουν δίκαιον τὴν ποινὴν, καὶ δίκαιον τὸν νόμον. ὅστις τὴν ἐπιβάλλει. Ἀλλ' ἡ κρίσις αὕτη ἀμαυροῦται, καὶ τέλος ἀφανίζεται, ὅταν αὐτοὶ κινήσονται εἰς ἔλθρον καὶ συμπάθειαν πρὸς τὸν κολαζόμενον. Ἀδύνατον εἶναι, ἐλατῶν οἱ Στωϊκοί, γὰ μὴ στοχάζεται τοὺς νόμους ἀδίκους καὶ τυραννικούς, ὅστις συλλυπεῖται τὸν κολαζόμενον ἀπ' αὐτοῦ. (Στωϊκ. σελ. 311 καὶ Διογ. Λαέρτ. ζ', 123.)

ΣΕΛΙΔΑΙ 79, στιχ. 6, « Τί πρέπει γὰ συλλογισθῶσιν . . . προσμένων τὴν πληγὴν τοῦ θανάτου;] Θέλουν σιμᾶ τῶν ἄλλων συλλογισθῆν καὶ τοῦτο, ὅτι « τῶν μὲν ἀρχόντων ἔργον ἐστὶ, τοὺς ἀρχομένους ταῖς ἐαυτῶν ἐπιμελείαις ποιεῖν εὐδαιμονιστέρους· τοῖς δὲ τυράννοις ἔθος « καθέστηκε ταῖς τῶν ἄλλων πόνοις καὶ κακοῖς, αὐτοῖς ἡδονὰς παρασκευάζειν. » (Ἰσοκράτ. Περὶ εἰρήν. σελ. 176.) Φιλανθρωπότερα δικαστήρια εἰς τὴν Εὐρώπῃ τὴν σήμερον ἄλλα δὲν εἶναι παρὰ τὰ δικαστήρια τῆς Ἀγγλίας· εἰς αὐτὰ, ἀφ' οὗ καταδικασθῆ ὁ ἐνοχος, ἕνας ἀπὸ τοὺς κριτὰς μινύει πρὸς αὐτὸν τὴν φερόσαν ἀπόφασιν, ἀλλὰ μὲ τὴν φιλανθρωπίαν, συμπάθειαν, εὐσπλαγχνίαν, πολλάκις μὲ τὸσα δάκρυα, ὥστε παρηγορεῖται καὶ αὐτὸς ὁ καταδικαζόμενος, πληροφορούμενος, ὅτι εἰ νόμιμα καὶ ὄχι τὰ πάθη, ἢ τὰ λάθη τῶν δικαστῶν τὸν κολάζουν. Ἀπὸ τὰ καθημερινὰ καὶ ἀναρίθμητα ταύτης τῆς φιλανθρωπίας παραδείγματα δὲν ἤθελ' εἰσθαι ἀνάριθμους γὰ ἀναφέρειν. Ἐν ἑξήκονταετῆς γέροντι τῷ, ἐνομαζόμενος Ἰάκωβος Λέγγες, ἡγούμενος στρατιωτικοῦ τάγματος, ἐφόνευσεν ἄλλον ἡγούμενον στρατιωτικοῦ τάγματος καὶ φίλον του. Ὁ φονεὺς ἐπιτάθη, καὶ μετὰ πολλὰς ἀνακρίσεις καὶ ἐξετάσεις ἀποδειχθεὶς ἐνοχος τοῦ φόνου, καταδικάσθη εἰς θάνατον. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κριτὰς μινύει τὴν ἀπόφασιν ταύτην πρὸς τὸν φονέα μὲ ταῦτα τὰ λόγια « Ποτὲ ἡ ἐξουσία μου δὲν μ' ἐφάνη τόσο σκληρὰ, καθὼς τὴν σήμερον. « Μὲ λύπην ἀπαρηγόρητον ἀναγκάζομαι γὰ σὲ καταδικάσαι εἰς θάνα-

« τον, ἐξηκονταετῆ γέροντα, ὅστις ἀφοῦ ἔχυσες τὸ αἷμά σου ὑπὲρ τῆς
 « πατρίδος, κατεστάθης ἐνοχος τοιαύτης ἀνοσίτου μαιφονίας. Ἄντι τῆς
 « ὁποίας ἔπρεπε νὰ προσμένης ἀμοιβῆς διὰ τὰς λευκάς σου τρίχας,
 « καὶ τὰ πρὸς τὴν πατρίδα σου ὑπουργήματα, πρέπει νὰ καλασθῆς μὲ
 « τὴν ποινὴν τῶν κακούργων. Ἰάκωβε λέγγε (καὶ ἐδῶ ἡ φωνὴ τοῦ
 « δικαστοῦ ἐκόπη ἀπὸ τὰ δάκρυα), τὸ κριτήριον σὲ καταδικάζει νὰ
 « θανατωθῆς δι' ἀγγόνης. Ὁ Θεὸς τῶν οἰκτιρῶν καὶ τῆς εὐσπλαχνίας
 « νὰ σοῦ ἐλεήσῃ τὴν ψυχὴν! » Τῶν Ἀγγλικῶν δικαστηρίων ἡ φιλάνθρω-
 « πία μὲ ἐνθουμίζει τὴν φιλάνθρωπίαν τοῦ Ἀγριππίνου, ὅστις, καθὼς λέγει
 « ὁ Πλούταρχος (παρὰ Στοβ. σελ. 328), ἐπαρηγόρει τοὺς καταδικαζο-
 « μένους, καὶ ἐπροθυμεῖτο κατὰ πάντα τρόπον νὰ τοὺς πληροφορῇ, ὅτι
 « οὐκ αὐτὸς, ἀλλ' αἱ νόμοι τοὺς ἐκόλαζαν ἐξανάγκης. « Ὁ Ἀγριππίνος
 « ἠγεμονεύων ἐπειρᾶτο τοὺς καταδικαζομένους ὑπ' αὐτοῦ πείθειν, ὅτι
 « προσήκει αὐτοῖς καταδικασθῆναι· οὐ γὰρ ὡς πολέμιος αὐτοῖς, ἔφη,
 « εὐδ' ὡς ληστὴς καταφέρω τὴν ψῆφον αὐτῶν, ἀλλ' ὡς ἐπιμελητὴς καὶ
 « κηδεμὼν ὥσπερ καὶ ὁ ἰατρός τὸν τεμνόμενον παραμυθεῖται, καὶ
 « πείθει παρέχειν ἑαυτόν. » Ὅταν παραβάλλῃ τις ταῦτα μὲ ἕσα ἐπά-
 « σχαμεν ἀπὸ τὰ τυραννικὰ δικαστήρια τῶν Τούρκων, πάθῃ γνωστά εἰς
 « ἕλα τὰ φωτισμένα τῆς Ἑυρώπης ἔθνη, ἀπορεῖ, πῶς εὐρέθησαν Εὐρω-
 « παῖσι ἀρετὰ πολυηροῖ, ὥστε νὰ μᾶς κατηγορήσωσιν ὡς ἀποστάτας,
 « διότι ἀπεφασίσαμεν νὰ μὴ κρινώμεθα πλέον ἀπὸ Τούρκους δικαστάς.
 « Ἀλλ' ἔταν καὶ συλλογισθῆ, ἔτι μετὰξὺ τῶν κατηγορίων ἰφάνησαν καὶ
 « χριστιανικῶν πολιτευμάτων λειτουργοὶ ὑπερασπίζοντες τοὺς τυράννους
 « μας, τότε ἡ ἀπορία μεταβάλλεται εἰς ἐκπληξιν. Ἄν ἐκαταφρόνουν τόσον
 « ἡμᾶς, διότι δὲν εἶχαμεν διακοσίας χιλιάδας Γενιτσάρων, νὰ τοὺς
 « ἀναγκάσωμεν νὰ μᾶς αἰδῶνται, δὲν ἐντρέπησαν καὶ τοὺς ἰδίους των
 « λαοὺς, τοὺς ὁποίους τὰ δικαστήριά των κρίνουν, ἀπολύουν ἢ καταδικάζουν
 « μὲ νόμους δικαίους, καὶ ὅχι μὲ τουρκικὴν Οἰρωδίαν! « Θερίων μὲν
 « ἔργον εἶναι ὑπ' ἀλλήλων βία κρατεῖσθαι· ἀνθρώποις δὲ προσήκειν
 « νόμῳ μὲν ὀρίσκει τὸ δίκαιον, λόγῳ δὲ πείθει, ἔργῳ δὲ τούτοις ὑπηρε-
 « τεῖν, ὑπὸ νόμου μὲν βασιλευμένους, ὑπὸ λόγου δὲ διδασκόμενους. »
 (Λυσίας Ἐπιταφ. τῆς Κορινθ. βρονθ. σελ. 78.)

ΣΒΛ ΙΔΙ 80. στίχ. 15, καὶ ἀπαργραπτῶν ἀληθείας.] Ἐξήγησα ἐνω-
 « τέρῳ (σελ. 203) τί νοοῦν οἱ Νομικοὶ διὰ τῆς λέξεως Παρὰ γράφῃ.
 « Κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν, ἀπαργράφως δίκη ἢ κρίσις λέγεται ἡτις

δὲν ὑπόκειται εἰς παραγραφὴν, ἤγουν τὴν ὁποίαν εἰς πάντα καιρὸν ἔχει τὴν ἐξουσίαν ὁ ἀντίδικος νὰ κινήσῃ. Ὅθεν μεταφορικῶς ἐνομάζει ἐδῶ ὁ συγγραφεὺς τὴν ἀλήθειαν ἀπαραράγραπτον, διότι πᾶς ἕνας, εἰς πάντα καιρὸν, ἔχει τὸ δίκαιον νὰ τὴν κηρύξῃ, καὶ ἂν ἦτο κρυμμένη πολλοὺς χρόνους πρότερον. Πέρι παλλάνης κίνδυνον ἢ κήρυξις τῆς ἀληθείας εἰς τὸν κήρυκα, καὶ θλάθην ἀκόμη εἰς τοὺς ἀκούοντας, ὅταν δὲν ἦναι προετοιμασμένοι εἰς αὐτήν. Ἀλλά, διότι δὲν ἔκρινε συμφέρον νὰ τὴν δημοσιεύσῃ σήμερον, δὲν ἔγασε διὰ τοῦτο τὸ δίκαιον νὰ τὴν φανερώσῃ αὔριον, ἢ ἄλλοτὶ ὁπότεν εὖρη καιρὸν ἄρμεδιώτερον καὶ ἀκρατὰς νευνεχαστέρους. — Στίχ. 21, Ἄν εἰς ὀλίγα μόνον ἔθνη, κ. τ. λ.] Ἱστοροῦσιν ὁ Πρόδοτος (β', 137) καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (α', 65), ὅτι Σαβακὼς ὁ βασιλεύσας Αἰγύπτου κατήργησε τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἀρκούμενος νὰ καταδικάζῃ τοὺς κακούργους εἰς δημοσίους ἐργασίας. Διαγίνεται καὶ ὁ Στράβων (Γεωγρ. γ', σελ. 520), περὶ βαρβάρων τινῶν ἐθνῶν, σκληρογύρων τοῦ Καυκάσου, ὅτι δὲν ἐκολάζον μὲ θανατικὴν ποινὴν οὐδ' αὐτὰ τὰ δεινότατα κακουργήματα, ἀλλ' ἐξώριζαν μόνον τοὺς κακούργους μὲ τὰ τέκνα των. Εἰς τοὺς ἱρωϊκοὺς τῆς Ἑλλάδος χρόνους, ἡ θανατικὴ ποινὴ φαίνεται ὅτι δὲν ἦτον εἰς χρῆσιν οὐδὲ κατ' αὐτῶν τῶν φόνων. Ἐξωρίζετο ὁ φονεὺς ἀπὸ τὴν πατρίδα τοῦ φονευθέντος, ὅπου πλέον οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ τὸν συναναστραφῇ, καὶ ἐπλανᾶτο εἰς τὴν ξενίτειαν, ἕωσθ' ἢ εὖρη ἄνθρωπον πλούσιον νὰ τὸν καθάρισθ' ἀπὸ τὸν φόνον μὲ θρησκευτικὰς πολυδαπάνους τελετὰς, τὰς ὁποίας πιθανόν. ὅτι ἐπενόησε καὶ ἐδίδαξε πρῶτος ὁ Ὀρφεύς (Ἰδ. Ἀριστοφ. Βατράχ. στίχ. 1064), διὰ νὰ παύσῃ τὰς ἀλληλοκτονίας τῶν πρώτων ἀγρίων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἐπινόημα ἦτο σφδόν, ἐπειδὴ ἔκαμνε φρικωδεστέραν τὴν ἐκχυσιν τοῦ αἵματος ἢ χρεια τῶν θρησκευτικῶν καθαρμῶν, διὰ νὰ ἐπανέλθῃ καὶ πάλιν ὁ φονεὺς εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ὅθεν ἦτον ἀληθῶς ἀφωρισμένος. Ἰπολαμθέλουν τινές, ὅτι τῶν καθαρμῶν ἢ χρῆσις ἦτο διὰ μόνους τοὺς ἀκουσίους φόνους· πιθανόν ὅμως εἶναι, ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους οὐδ' αἱ ἐκπέσει φόνου ἐκολάζοντο μὲ θανατικὴν ποινὴν. Τοιοῦτον κερθαρμὸν αἰνίττεται ὁ Ὅμηρος, χωρὶς διαστολῆς ἐκουσίου καὶ ἀκουσίου φόνου, ὁπότεν λέγη (Ἰλιάδ. ω, 481),

« ὣς δ' ὅτ' ἂν ἄνδρ' ἀτὴ πυκινὴ λάθῃ, ἔστ' ἐνὶ πάτρῃ »

« Φῶτα κατακτείνης, ἀλλῶν ἐξίκετο δῆμον, »

« Ἄνδρὰς ἐς ἀφνειῶ, θάμβος δ' ἔχει εἰσορόωντας. »